Діялось це щось із сто років тому в Юзівці. Серед неоглядного степу саме тоді була побудована висока виплавна піч, домна, перша на всю Україну. І робочий люд, якого тисячами блукало по всіх усюдах, потягся до високої печі, гаразд, що роботи там не бракувало. Все, що робилося на цій величезній споруді і біля неї, робилось голими руками, підборними лопатами, одноколісними тачками; навіть шихту і вугілля завантажували за допомогою тієї самої живої людської сили; брав робітник на плечі кошель з рудою чи вугіллям і підіймався по сходах, накручених навколо печі, вгору. А там вище тільки небо і хмари. Кратер печі палахкотить. Високі стовпи вибиваються вгору, і вже тут їх степові вітри то вниз притиснуть, то підкинуть вгору, то через борти на поміст перехилять; на помості ж чорна черга пічної обслуги; хто падає ниць, хто набік відкидається; ті присідають, ті перечікують, коли вітер попустить і вогняний сніп занесе в другий бік. А тоді вже й кидаються до кратера вогняної криниці, щоб скинуть вантаж і тікать геть униз. Таку мали люди роботу.

Навколо печі у видолинку сіріли робітничі хатки, землянки, якісь ліплянки, курені та халупи. І казарми, звісно, були для тих, хто свого куреня ще не мав. Осторонь казарми стояла будівля, більша за всі інші. Це був хазяйський магазин з пшоном, салом, олією і всім потрібним для робочого люду. Такси не було, наглядача за вагами теж не було; хтось щось важив, хтось щось міряв,— хочеш бери, не хочеш, як собі знаєш;

платили квитками з контори, бо грошей не видавали на руки. Збоку магазину стояла пивничка з гарячими напоями. Ото там і втішалося, одводило душу бурлацтво. Пили.

Та ще співали. Багата на співи свята наша земля! Нагнало сюди, до Юза, люду та люду з усіх закутків Курщини, Харківщини, Полтавщини, Луганщини. А вже цих небораків учити співати не доводилося!

Як кожен закуток, так і кожна епоха в житті народному має свої улюблені пісні. Біля печі у Юза улюбленою тоді піснею була і тепер старшим поколінням знана "Ой, у лузі та ще при березі 2 червона калина". Гарна пісня, створена на таких глибинах людських почуттів, яким, може, й ніколи не замулитися. Ішлося в ній про долю людську. Народила мати хорошого сина, дала йому і силу, і вроду, стан високий, очі карі, чорні брови,— усе дала, та не дала долі. От як оцим усім, що знайшли притулок біля моторошної палахкотючсї печі.

Серед отих бідолахів був і наш шахівський чоловік Кирило Височин. Це у нас поширене прізвище; люди з цього фамільного куща знані, прикметні своїми здібностями, хистом, а надто, умінням співати. Старше покоління шахівських жителів ще пам'ятає Семена Васильовича Височина, що був співак над співаками на всю Шахівку, Червоноградщину, може, і на всю Полтавщину, от як тепер ото із старших Іван Козловський, з молодших — Дмитро Гнатюк.

Був той Кирило Височин змалечку сиротою, безбатченком. А коли стало дванадцять років, померла мати. А була вона щедра на ласку, щедра на любов; пилиночку з свого сина ладна здмухнути була. Звісно, за злиднями цього робити не могла, але що могла — робила, щоб боронити своє дитя від суворих житейських злигоднів. Хлопчик прив'язався до матері, яка ясною зіркою для нього залишилася на все життя. І завжди у ього було так: заспіває про молоду дівчину, що спородила при березі хорошого сина, то одразу й згадає матір свою безталанну, а як згадає — заплаче, в серці, без сліз. Журний такий стане, невеселий, поставить перед очима материн образ, як запам'ятався він, і — зітхне. Скільки зітхань виривається з грудей таких, як він, безталанних людей!

Ну, сум сумом, а життя життям. Закінчать роботу бурлаки, зберуться у гурт ввечері, починають співати. А як починають, гукають:

— Гей, Кириле, сюди. Заспівуй!

— Якої?

— Та хоча б "У лузі при березі!"

— При березі, то й при березі.

Заспівають, і на пісню збереться з усієї Юзівки бурлацтво; хто вміє співати — і собі до гурту; хто не вміє — стоять, слухають, гомонять тихо збоку. І не тільки бурлацтво, а й інші, хто там біля печей працював; аби хоч трохи живої душі мав, то вже неминуче пісня зачепить.

Були там й інші. Піч — залізний промисел; це не таке просте діло, а хто щось тямить, то й грошовите. А на гроші тягнеться багато охочих — і не вчених, і вчених. Прибився сюди якийсь Вільгельм, прозваний Василем тут, майстер з німецької землі. Дома працював він не скільки на високих печах, як борцем по цирках, містечкових і сільських майданах. ї був дуже лихий, пихатий. Приїхав до Юза, укріпився на місці, роздивився і одразу поділив людей надвоє: ходив ходорком перед тими, хто старший, і дер носа, та ще й високо, перед бурлацтвом; інакше не називав їх, як "свиня", "руська свиня". І бився не задля діла, а задля втіхи. Вип'є з своїм товариством а тоді виходить до казарм і халуп розважатися. Каже приятелеві:

— Бач он того здоровенного гевала? Хоч, одним ударом змушу його просо збирати? — І гукає, киваючи пальцем до того: — А ходи, так тебе й перетак, я тобі в морду затоплю. Та держись міцно!

А що тому бурлаці, гевалом названому, робити, коли велить лице підставляти сам майстер? Не підставиш — вижене, а куди підеш в осінню сльоту, в зимову хуртовину? І підставляє. І який не був би здоровий чоловік, а мало який встоїть, щоб не повалитись на землю.

Одного разу зібралося бурлацтво біля казарми розважитися, поспівати. Кирилові того вечора було особливо тяжко чомусь. Щоб душу

одвести, почав співати, а як розспівався, то й сам на хвилях пісенних у вирій залетів, і людей заніс із собою. Коли ж Кирилові добре співалося, то розійшлися й інші. Співали різних, потім хтось крикнув:

— Нашу, давайте: "Ой, у лузі...".

Заспівали "Ой, у лузі" — про бідолашну матір, стан високий і чорні брови, про тяжку недолю її.

Підійшов до гурту й майстер, слухав, слухав, потім сердито ревнув:

— Спини пісню! Бач, знайшли, про що співати! Шарпач-ииця! Злидоцтво! То прусеака-неборака породила молода дівчина. А руського дурака породила молода евйна! Чуєш, ти, собаче поріддя, Кириле?!

Тридцять років прожив на світі Кирило Височин, з них — вісімнадцять на чужій роботі, і не було в світі такої образи, яка б не опекла вогнем його серця. Та як не ображали його люди, а ще ніхто не наважився кинути болотом в образ його матері, відібрати від Кирила це святая святих його серця. А цей — наважився.

Зла гадюка обкрутилася навколо серця у Кирила, і він відповів:

— То на твою мерзенну думку так. А на мою, то такого, як ти, пруссака-неборака наслідила собака!

Майстер отетерів від такої відповіді; як оговтався, підскочив до Кирила і, як умів, ударив його у вухо. Кирило похитнувся, але не впав. Коли в голові перестало гудіти, відповів:

— Бере, бере вовк, та й вовка ж візьмуть...

Отак він відповів. Та що ж він інше міг сказати? Биті завжди нахваляються, та що з того? Тільки в Кирила вийшло не так.

День і ніч гоготіла снопами вогню й розпеченого газу висока піч, літо й зиму робітники засипають рудою і вугіллям її ненажерливу пащу, а їй все мало, все мало. Лише вогнем хмари, крила снігових завірюх, краї свого горла, а коли, то й людей,— лизне бурлаку, та й по ньому.

І тієї ночі була завірюха, ревла, шаленіла, стогнала; безнастанно сипався сніг, вітер морозом різав обличчя. Та що бурлакам до того? їх діло зносити на гору споживу для печі, тлити її. Сходи засипало снігом, накидало його й на горі біля горла. Люди насилу через сніг перелазили, вітер збивав їх із ніг.

В цю зиму випало тут і Кирилові працювати. Було йому і жарко від важкої поклажі руди, було й холодно, бо як сходив уже на гору, то вітер тут наскрізь його продимав. Та він до цього вже звик. Тіло його, жилаве, видублене безнастанною роботою, вітрами і сонцем, від цього, здається, ще дужчало, ще більше сили набирало. Ця сила — веселила його; людська ж неправда, яка вгризалася в нього з усіх боків, пекла вогнем і таким болючим, страшним, що туманів мозок.

Майстер теж працював у цю зміну. Хуртовина порушувала, як йому здавалося, плин робіт нагорі, і він подався туди, розпалений, лютий. Хурделиця, вітер, сніг заважав людям ритмічно, як завжди, працювати: хто спіткався і падав; хто точився і хапався за поручні.

Біля горла, придавлений величезним кошелем із рудою, тупцювався Кирило, приміряючися, як підступити до горла і висипати туди ношу так, щоб не зачепило його гарячим віялом вогню і розпеченого газу. В цей час, коли він ото перечікував на слушну нагоду, сюди й вискочив майстер.

— Чого остовпів? — ревнув він і замахнувся на Кирила. Кирило ж давно вже помітив його. Серце в грудях зашуміло, в голові виразно і ясно прозвучали слова: "Оце, Кириле, твоя слушна година!" І він напружився, але не безтямною сліпою напругою. Голова його була ясна. І він діяв наосліп, але прудко, розраховано, спритно. Скинувши порухом з пліч кошель, Кирило розмахнувся, ударив у щелепу майстра і, коли той схибнувся з забитим віддихом, схопив його на оберемок, розмахнувся і жбурнув в глибину печі. Той зойкнув, але зойк загубився в реві вогню й хуртовини.

Записано в 1934 році в Луганську від слюсаря Василя Іллича Краснощока.

5. II 1971 р.

1 Ю з і в к а — до 1924 р. назва міста Донецька.

2 "Ой, у лузі та ще при берез і..." — українська народна пісня.